

Спільнота й сім'я у латинській традиції

ОЛЕКСІЙ БРАСЛАВЕЦЬ

20 ЛЮТОГО 2019

Уперше з проблемою тлумачення термінів «спільнота» та «сім'я», визначальних для багатьох галузей католицької теології, мені довелося зустрітися під час орденської формації. У традиції світських домініканців – утім, як і багатьох інших католицьких спільнот – обидва поняття широко вживані та стосуються як канонічної, так і духовної сфер життя. Фрази штибу «плекання домініканської спільноти» й «життя домініканської сім'ї» я доволі довго сприймав як вдалі метафори, аж поки 2005 року не вийшов переклад Компендіуму соціальної доктрини Католицької Церкви – і стало зрозуміло, що латинська католицька традиція вживає ці поняття аж ніяк не образно, а вкладає в них певні сенси, важливі для розуміння суті церковного життя й багатьох доктринальних, теологічних і юридичних формул. Адекватне застосування цих термінів дозволяє правильно розставляти акценти – як вивчаючи теологію, так і беручи участь у житті церковних спільнот.

Фото: Thomas Grams

Про спільноту-communitas і суспільство-societas

Уже в перших главах книги Буття можна знайти біблійні підстави єдності між людьми: «Не добре чоловікові бути самому; сотворю йому поміч, відповідну для нього» (Бут 2, 18). Особа перебуває в єдності з іншими особами, створює з ними певні стосунки й утворює сталі чи тимчасові зв'язки, які допомагають їй тривати в дочасному житті. Проте описати ці зв'язки словами – справа непроста. Часто, наприклад, в українському інформаційному просторі можна почути у схожих контекстах про спільноту, суспільство, громаду – ба навіть про колектив, корпорацію, народ, націю, родину тощо. Зумовлено це багатьма процесами, зокрема й актуальною нині децентралізацією управління та творенням місцевих територіальних громад. Найчастіше, свідомо чи несвідомо, українці схильні вживати ці слова як синоніми. Проте – як наголошують не лише католицьке соціальне вчення й теологія, а й ґрунтовні світські соціологічні й антропологічні дослідження – надзвичайно важливо розрізнати сенси цих понять.

Наприклад, німецький класик соціологічної науки Фердинанд Тьоніс концепцію праці «Спільнота та суспільство» будує саме на відмінності між тими формами спільного буття людей, які в латинській мові названі словами «*communitas*» («спільнота») і «*societas*» (буквально – «товариство»). Один зі стовпів світової антропології Віктор Тернер предметом своїх наукових студій визнав саме спільноту-*communitas* як базове людське об'єднання. А філософ Дітріх фон Гільдебранд у «Метафізиці комунікацій» пішов іще далі й виділив, класифікував і описав різні форми спільнот-*communitas*. Нам, католикам, ці студії мають вказати на те, що слово «спільнота», яке ми вживаємо мало не щодня, науковці визнали однією з центральних антропологічних і соціологічних категорій. А з католицького погляду це термін, який допомагає правильно описати сутність міжлюдських стосунків.

Спільнота-*communitas* – це не синонім до інших слів, які позначають певну кількість людей, більшу за одиницю. Це особливий тип єдності, для якого характерні властиві тільки йому риси. Насамперед спільнота-*communitas* – це справжня єдність, а не лише механічне об'єднання людей у групу. Кожна спільнота складається з кількох осіб, але не кожна група людей може становити спільноту. Ця єдність сягає такого рівня, що спільноту-*communitas* можна назвати справжнім єдиним тілом; найкращий приклад цього – шлюбна спільнота, у якій двоє стають єдиним сутнісним тілом, зберігаючи зовні видимі індивідуальність. Індивідів двоє – а шлюбне тіло одне. Ця єдність, а відповідно й сама спільнота, виникає завдяки кільком факторам, основоположний із яких – він і визначає саму назву такої єдності – це «*con-munus*», спільне служіння, спільне досягнення мети і спільне виконання місії. Католикові легко помітити, що це слово – родич «*communio*», «причастя», а тому кожна спільнота – це сопричастя всіх, хто до неї долучився.

Друге, на чому варто зосередити увагу – це любов як об'єднавчий, спільнототворчий фактор. І для ілюстрації цієї тези знову вкрай доречний приклад подружньої спільноти, адже саме любов єднає двох і робить їх одним тілом. Проте – і на цьому наголошує Папа Бенедикт XVI в енцикліці «*Deus caritas est*» («Бог є любов») – тут важливо розуміти християнський сенс любові: це не просто емоційний стан чи почуття, а цілий комплекс станів та інтелектуальних і вольових актів, який знаходить вияв у пристрасному прагненні блага для ближнього. Отож, спільнотна любов, яка творить єдність, – це пристрасне прагнення блага, взаємне для членів спільноти.

Третя – і, напевно, найважливіша – річ полягає в тому, що для католика розуміння суті спільноти незмінно пов'язане зі словами Господа: «Де двоє або троє зібрані в Моє Ім'я, там Я серед них» (Мт 18, 20). Тобто католицька спільнота об'єднується у прагненні блага одне для одного навколо Христа, Слова, Яке стало тілом (Йн 1, 14), і Бога, Який є Любов (1 Йн 4, 8). Що означає, що спільнота – це стале, тривале й позачасове сопричастя вірян, які перебувають

у Христі, тривають у Ньому, прагнучи блага одне одному.

Чи означає це, що католики знають лише спільноту-*communitas*, не визнаючи інших міжлюдських об'єднань? Аж ніяк. Наприклад, католицька соціальна доктрина говорить також про суспільства-*societas* (див. КСД 1), а канонічне право – про співтовариства-*consociationes* (див. ККП, кан. 298 і далі). Але те, що такі об'єднання є, не робить їх сутнісно спільнотами. А фраза «Плекаймо католицькі спільноти» не означає, що треба розвивати мережу католицьких соціальних інституцій і співтовариств: ідеться про єднання довкола Христа та спільне виконання Його місії.

Familia: чи все так просто?

Трохи складніше з сім'єю. Латиною «сім'я» – це «*familia*», і тут є один важливий акцент. Так, для католиків сім'я – це спільнота, тобто сутнісний тип єдності; проте в латинській культурі слово «*familia*» одразу відсилає (або принаймні має відсилати) до традиції римського права. А це означає, що сім'я-*familia* – це ще й формалізована правова структура, у межах якої існують ієрархії, владні повноваження, статуси, права й обов'язки членів, відносини між ними тощо.

З огляду сутності сім'я – це спільнота. А з погляду формальної організації – система правових зв'язків між її членами. Уміщена в контекст римського права, яке Йозеф Рацінґер називав одним із визначальних факторів для формування латинської католицької культури, сім'я стає правовою інституцією й набуває певних характеристик – а інакше її не може вповні вважати сім'єю-*familia*.

Отже, насамперед потрібно розрізнити подружжя-*conjugium* і сім'ю-*familia*. Подружжя – це сутнісна спільнота, а сім'я – сутнісно-формальна. У подружжі двоє стають єдиним цілим у Христі, а ієрархічна правова інституція сім'ї-*familia* передбачає відносини влади й підвладності. Подружжя – це реальні люди, а сім'я – це система правових статусів і закріплених за ними прав і обов'язків.

Сім'я-*familia* – це базовий рівень соціального устрою людства: саме тут первісно народжуються, зростають і розвиваються владні відносини. Кожна сім'я-*familia* – це інституція *sui juris* (свого права), владні повноваження в якій несе особа, наділена правовим статусом *pater familias* (отця сімейства). Отець сімейства уособлює всю сім'ю, а інші члени сім'ї підвладні йому й перебувають під його опікою. Для сім'ї-*familia* важливі не так кривні зв'язки, як правові, які об'єднують її членів і визначають права й обов'язки – тому цілковито буденною

справою можуть бути правові акти *adoptio* (усиновлення) чи *arrogatio* (урочистого прийняття до складу). Латинська культура бачить у гаслі на кшталт «Тато, мама, я – щаслива сім'я» небагато сенсу, тому що «Тато, мама, я» для неї – це насамперед ієрархічна система владних правовідносин.

До складу сім'ї-*familia* входять не лише отець сімейства, його дружина й діти, а й слуги та раби – тобто всі домашні, які перебувають у правовідносинах із отцем і під його опікою. У формулі «*servus Dei*» – «раб Божий» – латинське право наголошує на слові «Божий», а не «раб»: ідеться насамперед про належність до сім'ї-*familia*, отцем якої є Бог, про існування певного правового зв'язку, яким поєднані раб-*servus* і його пан-*dominus*.

Нарешті, завдання сім'ї-*familia* – забезпечувати в умовах земного життя правовий захист буттєвого середовища людини й сутнісних спільнот, які вона створює з іншими. Отож, мета домініканської сім'ї – організувати правовий захист буттєвого середовища братів-домініканців і та сестер-домініканок. Мета парафіяльної сім'ї – юридично й організаційно захищати буття спільноти й сопричастя вірних на певній території. А завдання Папської сім'ї (є й така в канонічному праві Римської Церкви) – правовий захист середовища земного буття Верховного Понтифіка і його близьких. Пропонуємо допитливим читачам продовжити цей асоціативний ряд і вивести інші формули, достосувавши їх до конкретної ситуації та пам'ятаючи про термінологічні тонкощі. Адже уважність до слововжитку таки допомагає раціональніше сприймати процеси, що відбуваються як у церковному середовищі, так і в зовнішньому світі.